

Mykoła S. Doroszko, Walenty Baluk

"Heopolityczni interesy ta
zownisznia polityka derżaw
postradians'koho prostoru", Mykoła
S. Doroszko, Kyiw 2011 : [recenzja]

Wschodnioznawstwo 6, 351-356

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

**Mykoła S. Doroszko, *Geopolityczni interesy
ta zownisznia polityka derżaw postradians'koho prostoru,*
Nika-Centr, Kyiw 2011, ss. 226¹**
(Walenty Baluk)

Obszar poradziecki w dalszym ciągu budzi zainteresowanie nie tylko zachodnich badaczy, w tym polskich, ale także naukowców z państw byłego ZSRR. W pierwszej dekadzie XXI w. w Rosji oraz innych państwach tego obszaru zauważalny jest wzrost liczby publikacji naukowych, przedstawiających kompleksowo przemiany polityczne, gospodarcze, politykę zagraniczną i bezpieczeństwa państw regionu.

W ciągu ostatniej dekady na rosyjskim rynku wydawniczym ukazało się szereg interesujących i wartościowych pozycji: w 2001 r. *Bliźniejsze zarubieźje. Rjespubliki bywszego SSSR* autorstwa A. Zapekłyja i O. Wowczenko, również w tym samym roku praca pod redakcją L. Okuńkowa *Konstitucyi gosudarstw – uczastnikow SNG*, w 2005 r. pod redakcją A. Bułatowa *Ekonomika Rossii i drugih postsowietskich stran*, rok później książka pod redakcją W. Wiszniakowa *Srawnitielnyj analiz konstitucyj gosudarstw – uczastnikow SNG*, z kolei w 2008 r. monografia E. Piwowara, *Postsowietskoje prostranstwo: alternatiwy integracyi* oraz wiele innych.

W Polsce kompleksowe badania nad procesem przemian na obszarze byłego Związku Radzieckiego rozpoczęły się na początku lat 90. XX w., a jednym z pierwszych opracowań poświęconych tej problematyce była opublikowana w 1993 r. praca zbiorowa pod redakcją E. Zielińskiego *Przeobrażenia ustrojowe w republikach dawnego ZSRR*. W pierwszej dekadzie XXI w. wzrost zainteresowania tą problematyką zaowocował ukazaniem się szeregu prac, m.in. w 2007 r. pod redakcją W. Baluka i A. Czajowskiego praca *Ustroje polityczne krajów Wspólnoty Niepodległych Państw*, w 2009 r. *Polityka bezpieczeństwa narodowego państw obszaru WNP*, pod redakcją W. Baluka, rok później *Kłęska demokracji? Obszar byłego ZSRR*, pod redakcją P. Grochmalskiego, a także *Transformacja systemów politycznych państw obszaru byłego Związku Radzieckiego*, pod redakcją R. Herbuta i W. Baluka, natomiast w roku ubiegłym monografia L. Leszczenko *Instytucja ombudsmana w państwach proradzieckich*.

---

¹ M. С. Дорозшко, *Геополітичні інтереси та зовнішня політика держав пострадянського простору*, Ніка-Центр, Київ 2011, сс. 226

Podobny wzrost zainteresowania kompleksowym ujęciem obszaru poradzieckiego odnotowano także wśród badaczy ukraińskich. Światło dzienne ujrzały monografie: K. Witmana, *Etnonacionalna polityka post-socialistycznych krajów* (2007); T. Orłowej, *Istorija Nowych Nezależnych Derżaw* (2010), a także recenzowana monografia Mykoły Moroszkó, która bardzo dobrze wpisuje się w ten nurt badań. W omawianej pozycji przedstawiono geopolityczne uwarunkowania i orientacje państw regionu oraz politykę zagraniczną byłych republik radzieckich. Nasilające się procesy integracji europejskiej (UE) i euroazjatyckiej (WNP) w Europie Wschodniej potwierdzają aktualność wybranej problematyki. W literaturze przedmiotu brakuje prac opisujących i porównujących interesy geopolityczne państw powstałych na gruzach ZSRR, które definiują swoją rację stanu i kształtują własną politykę zagraniczną.

W pierwszym rozdziale Autor przedstawia historyczne i geopolityczne podstawy polityki zagranicznej państw obszaru poradzieckiego. Swoje rozważania zaczyna od procesu kształtowania Imperium Rosyjskiego, zaś jego powstanie uznaje za jeden z najważniejszych historycznych czynników determinujących współczesne procesy geopolityczne na tym obszarze. Politykę ekspansji terytorialnej Państwo Moskiewskie rozpoczęło w XVI w., podbijając Chanat Kazański i Astrachański. Doroszkó utrzymuje, że przekształceniu Państwa Moskiewskiego w Imperium Rosyjskie sprzyjała polityka inkorporacji ziem nadbałtyckich, wschodniej Białorusi i Ukrainy prowadzona przez Moskwę od połowy XVII w. Politykę imperialnej Rosji określa on jako ofensywno-agresywną, prowadzącą do aneksji przyległych terenów i asymilacji podbitych narodów. Rosja jako kolonialne imperium ukształtowała się w połowie XIX w., podbijając wcześniej kraje Kaukazu, Mołdawię i Azję Centralną. Jednak nie potrafiła zapanować nad tak rozległym terytorium (22,4 mln km²) oraz musiała zmierzyć się z dążeniem do samostanowienia podbitych narodów. Autor udowadnia, że zarówno Imperium Rosyjskie, jak i ZSRR, powstawały przy użyciu siły. Stąd wniosek, że w obydwu przypadkach nadmierny ekspansjonizm doprowadzał do rozpadu państwa. Kolejnej przyczyny upadku Rosji carskiej i radzieckiej należy szukać w konflikcie między państwem imperialnym a powstającym nowoczesnym narodem rosyjskim.

Kolejna część rozdziału poświęcona Wspólnocie Niepodległych Państw, którą Rosja traktuje jako sposób na reintegrację przestrzeni poradzieckiej, natomiast pozostałe państwa upatrują w niej formułę „uzyskania niepodległości oraz wzmocnienie własnej państwowości”. Różnego rodzaju struktury reintegracyjne w ramach WNP Rosja rozpatruje jako mechanizmy pozwalające jej sprawować kontrolę nad państwami regionu. W tej części pracy osobno potraktowano państwa bałtyckie (Litwę, Łotwę i Estonię), które

znajdują się na pograniczu kultur europejskiej, katolicko-protestanckiej (zachodniej) i słowiańsko-bizantyjskiej (wschodniej). (...) Uzyskanie przez nie w 2004 r.

członkostwa w UE i NATO oznaczało przejście do tzw. świata zachodniego i odseparowanie się od Rosji. (...) Pomimo tego państwa bałtyckie nadal odczuwają presję psychologiczną ze strony Federacji Rosyjskiej.

W konwencji pracy słusznie zastosowano podział obszaru poradzieckiego na subregiony: Bałtycki, Kaukazu Południowego i Azji Centralnej. Zabrakło konsekwencji przy wytyczeniu kolejnych subregionów tego obszaru: euroazjatyckiego (Federacja Rosyjska) i wschodnioeuropejskiego, w tym wąskim znaczeniu składającego się z Białorusi, Ukrainy i Mołdawii². Autor w osobnych rozdziałach przedstawił geopolityczne priorytety i politykę zagraniczną Ukrainy i Rosji, natomiast w jednym rozdziale połączył Białoruś i Mołdawię. Niezrozumiałym zabiegiem jest umieszczenie analizy polityki państw bałtyckich między europejskimi republikami byłego ZSRR a państwami Kaukazu Południowego i Azji Centralnej. Przecież w rozdziale pierwszym Autor bardzo dobrze opisał procesy integracyjne na obszarze poradzieckim, przedstawiając dwa modele integracji: europejski i euroazjatycki. Państwa bałtyckie wybrały i zrealizowały ten pierwszy model, opuszczając rosyjską strefę wpływów skoncentrowaną wokół WNP. Przy tak skonstruowanym temacie monografii opis geopolitycznych orientacji Litwy, Łotwy i Estonii należało umieścić przed bądź po analizie krajów WNP.

Drugi rozdział poświęcono geopolitycznym priorytetom i polityce zagranicznej Ukrainy.

Geograficznie Ukraina jest państwem środkowoeuropejskim, historycznie i politycznie przez dłuższy czas przebywała pod wpływem euroazjatyckich tradycji społeczno-kulturowych, znajdując się w składzie Imperium Rosyjskiego i Związku Radzieckiego. Z tego powodu doszło do rozszczepienia świadomości narodowej oraz braku wspólnych geopolitycznych priorytetów, interesów narodowych i strategii narodowej. Powyższe przyczyny uniemożliwiły powstanie niepodległego państwa na początku XX w. oraz utrudniają obecnie stanowienie Ukrainy jako państwa europejskiego.

W pracy bardzo dobrze przedstawiono proces kształtowania najważniejszych priorytetów ukraińskiej polityki zagranicznej. Podsumowując swoje rozważania Autor stwierdza, że twarda strategia Rosji wobec Ukrainy popycha Kijów do integracji ze strukturami europejskimi i euroatlantyckimi. Członkostwo w UE bądź NATO pozwoli Ukrainie na opuszczenie rosyjskiej strefy wpływów.

W trzecim rozdziale opisano geopolityczne tradycje, strategie i politykę zagraniczną Federacji Rosyjskiej. Wartościowym i interesującym fragmentem tej części pracy jest warstwa historyczna, w której Autor przedstawił proces powstawania Imperium Rosyjskiego oraz podjął polemikę z koncepcją „ciągłości historycznej

² Zob. И. Барыгин, *Международное регионоведение*, Санкт-Петербург 2009, с. 75.

Rusi Kijowskiej i Rusi Moskiewskiej” (S. Sołowjow i M. Pogodin). Przedstawiając pozycję Rosji w globalnym systemie geopolitycznym M. Doroszko stwierdza, że jest to państwo zarówno kontynentalne, jak i oceaniczne, którego terytorium znajduje się w regionach europejskim, azjatyckim i na Pacyfiku. Decyduje to o unikalnej specyfice Rosji w geopolitycznym systemie współczesnego świata. Rosja dąży do przywrócenia sobie statusu mocarstwowego z czasów radzieckich oraz wykorzystuje asymetrię potencjałów na obszarze byłego ZSRR do zachowania swojej strefy wpływów. Przeciwstawia się ona nadmiernej obecności Zachodu w Europie Wschodniej, Azji i na Bliskim Wschodzie. Euroazjatycka Rosja konstruuje swoją politykę na dwóch elementach: przeciwdziałaniu potencjalnym przeciwnikom i tworzeniu geopolitycznych sojuszy.

Połączenie problematyki białoruskiej i mołdawskiej w czwartym rozdziale nie było trafnym zabiegiem, ponieważ te kraje istotnie się różnią pod względem tradycji historyczno-kulturowych oraz priorytetów polityki zagranicznej. Białoruś ściśle współpracuje z Rosją i realizuje model integracji euroazjatyckiej. Z kolei Mołdawia dąży do integracji ze strukturami UE i jest powściągliwa w relacjach z Moskwą. W tym rozdziale znajdujemy bardzo dobry opis oraz trafne oceny polityki zagranicznej i bezpieczeństwa wspomnianych wyżej państw.

Na zewnątrz może się wydawać, że Białoruś to jedyny, wierny przyczółek Rosji w Europie Wschodniej, państwo, w którym Moskwa posiada rozległe wpływy gospodarcze i ekonomiczne. Takie twierdzenie jest uzasadnione tylko w części. (...) Prezydent Białorusi umiejętnie wykorzystuje sprzeczności między wpływowymi aktorami (USA, ChRL, Rosja) na arenie międzynarodowej, osiągając dla swojego państwa profity polityczne i ekonomiczne.

Podstawowym problemem Mołdawii jest zachowanie integralności terytorialnej i rozwiązanie konfliktu naddniestrzańskiego. Pozwoli to na realizację najważniejszych priorytetów mołdawskiej polityki zagranicznej: integracji europejskiej, znalezienie balansu w relacjach z Rosją i USA oraz dobrosąsiedzkich stosunków z Ukrainą i Rumunią.

Bałtyckie republiki poradzieckie opisano w rozdziale piątym, przedstawiając odmienne od pozostałych krajów procesy kształtowania najważniejszych geopolitycznych priorytetów. Litwa i Łotwa wykazały niezdecydowanie w zakresie wyboru głównych wektorów polityki zagranicznej jedynie na początku lat 90. XX w., natomiast Estonia od samego początku niezależności była zorientowana na struktury zachodnie. Na Łotwie rozważano nawet opcje uzyskania statusu państwa neutralnego i pozablockowego. Jednak bardzo szybko państwa bałtyckie podpisały z UE umowy stowarzyszeniowe i zadeklarowały chęć przystąpienia do NATO. Zmianie geopolitycznej orientacji sprzyjało również to, że domagały się one przywrócenia statusu sprzed II wojny światowej, wycofania jednostek armii

radzieckiej i wyraźnie zdystansowały się od projektów reintegracyjnych (WNP). M. Doroszko uważa, że pomimo wejścia do struktur UE i NATO państwa bałtyckie zachowały względną samodzielność w realizacji swojej polityki zagranicznej. Dowodem czego może być polityka Litwy wobec Ukrainy, Białorusi i Gruzji.

Kolejne dwa rozdziały (szósty i siódmy) poświęcono geopolitycznemu środowisku i problemom bezpieczeństwa regionalnego państw Kaukazu Południowego oraz geopolitycznej orientacji i polityce zagranicznej Azerbejdżanu, Armenii i Gruzji.

Od dawna Kaukaz Południowy był jednym z najważniejszych geostrategicznych regionów, oddzielających Europę Wschodnią od stepów azjatyckich, prawosławie od islamu, stając się przez to areną walk różnych imperiów. (...) Zakaukazie nadal pozostaje strefą, w której zderzają się geopolityczne interesy.

Z powyższego fragmentu pracy widać, że Autorowi brakuje konsekwencji w stosowaniu takich kategorii jak Kaukaz Południowy i Zakaukazie. Stosowanie tej ostatniej kategorii odzwierciedla rosyjski geopolityczny punkt widzenia, z którym Autor próbuje polemizować. Rozdział w zarysie przedstawia konflikty ormiańsko-azerbejdżański, gruzińsko-abchaski i gruzińsko-osetyjski, które wywierają istotny wpływ na geopolityczne orientacje państw regionu. Dążąc do zmniejszenia wpływów Rosji w regionie Azerbejdżan nawiązał ścisłą współpracę z Turcją i Zachodem, szczególnie w wymiarze ekonomicznym. Z kolei Armenia była zainteresowana utrzymaniem rosyjskich wpływów w regionie, w tym zawarciem sojuszu obronnego z Federacją Rosyjską, który chronił ją przed koalicją Azerbejdżanu z Turcją. Natomiast Gruzja znalazła się w strukturach WNP z konieczności, licząc na pomoc Rosji w rozwiązaniu konfliktów. Jednak prowadzona przez Moskwę polityka „zamrożenia” konfliktów spowodowała szybką reorientację Gruzji w kierunku struktur europejskich i euroatlantyckich.

Ostatnie trzy rozdziały traktują o środowisku geopolitycznym i bezpieczeństwie państw Azji Centralnej (ósmy), geopolitycznej orientacji i polityce zagranicznej Kazachstanu i Kirgistanu (dziewiąty) oraz Tadżykistanu, Turkmenistanu i Uzbekistanu (dziesiąty). Po rozpadzie Związku Radzieckiego państwa środkowoazjatyckie były zainteresowane rosyjską obecnością w regionie, ponieważ wymagały tego kwestie bezpieczeństwa oraz powiązania polityczne i ekonomiczne z byłą metropolią. Jednak sytuacja wewnętrzna, polityka Federacji Rosyjskiej i zaangażowanie w regionie innych aktorów (głównie USA i ChRL) doprowadziły do stopniowej dywersyfikacji najważniejszych kierunków polityki zagranicznej państw Azji Centralnej. Dystansujący się od procesów reintegracyjnych w ramach WNP Turkmenistan ogłosił wieczystą neutralność. Uzbekistan prowadził politykę balansowania między Rosją a Stanami Zjednoczonymi. Kazachstan prowadził wyważoną politykę politycznego i ekonomicznego zbliżenia z Federacją

Rosyjską, ale o dużym stopniu niezależności. Większy poziom uległości wobec Rosji prezentowały najbiedniejsze kraje regionu – Kirgistan i Tadżykistan.

Recenzowana praca bardzo dobrze opisuje uwarunkowania historyczne, kulturowe i polityczne zarówno bilateralnych, jak i multilateralnych relacji w regionie. Analizie poddano podstawowe założenia polityki zagranicznej i bezpieczeństwa państw poradzieckich oraz rywalizację w regionie różnych aktorów międzynarodowych. Bogata w faktografię i opatrzona interesującym komentarzem autorskim monografia godna jest polecenia. Do druku pracę skierowała Rada Naukowa Instytutu Stosunków Międzynarodowych Narodowego Uniwersytetu im. Tarasa Szewczenki w Kijowie. Recenzowana książka spełnia wymogi nie tylko oryginalnej monografii, ale jest zalecana również jako pomoc naukowa dla studentów stosunków międzynarodowych.